

A társadalombiztosítás privatizációjának és államosításának fiskális következményei

Argentína példája (1994–2010)

Novoszáth Péter

Argentína 1994 júliusában a Világbank erős támogatásával részben privatizálta társadalombiztosítási rendszerét.¹ Ez a döntés Argentína pénzügyi helyzetét sokkal bizonytalanabbá tette azon egyszerű oknál fogva, hogy a kormányzat ettől kezdve jelentős adóbevételről esett el (Baker–Weisbrot, 2002), különösen hosszabb, de már rövidebb távon is. Ez érdekes módon sem a nemzetközi pénzintézeteket, sem a hitelminősítőket egyáltalán nem aggasztotta. Sőt nemhogy nem aggasztotta ezeket az intézményeket, hanem kifejezetten példa- és modellértékűnek vélték az argentin nyugdíjrendszer reformját, és hasonló nyugdíjreformok végrehajtását kezdték szorgalmazni Latin-Amerikában és Kelet-Európában egyaránt.²

Az alkalmazottak által fizetett járulékok, amelyek korábban a nyugdíjba vonulók nyugdíjának a fedezetét jelentették, ettől kezdve a magán-számlákra kerültek. Ennek eredményeként Argentína éves GDP-jének mintegy 1 százalékát kitevő összeggel (nagyjából 100 milliárd dollárral) kevesebb bevétel folyt be az argentin költségvetésbe (Argentina: Recent...,

DR. NOVOSZÁTH PÉTER CSc, főiskolai docens, Dunaújvárosi Főiskola, Gazdálkodástudományi Intézet (novoszath.peter@mail.duf.hu).

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

1998, 9. o.). Argentína a kieső bevételeket kénytelen volt külföldi hitelek-
ből kipótolni. A nemzetközi pénzüzeteket és a hitelminősítőket meg-
lepő módon ez sem töltötte el aggodalommal. Annak ellenére, hogy a me-
xikói, a kelet-ázsiai, az orosz és a brazil válságot követően az Egyesült Álla-
mok jegybankja erőteljes kamatemelésre kényszerült, és ennek hatására az
Argentína számára rendelkezésre álló hitelek kamatai is jelentősen meg-
nőttek. Ettől fogva az argentin társadalombiztosítás privatizációja miatt ki-
eső bevételek pótlására felvett hitelek költségei igen magassá váltak. Rá-

**Argentína a kieső bevételeket kénytelen volt külföldi hitelek-
ből kipótolni.**

adásul ezek a költségek nagyon gyorsan növekedtek, mivel csak egyre nagyobb hitelek révén lehetett finanszírozni azokat, és ez egyre magasabb kamatrátákhoz vezettek. Az

1. táblázat mutatja be átfogóan,

hogy az argentin társadalombiztosítási rendszer privatizációja milyen hatást is gyakorolt a költségvetési hiány és külső adósság alakulására 1994 és 2001 között. Amint a táblázatból kitűnik, a társadalombiztosításból kieső bevételek és az egyre gyorsabban növekvő kamatkifizetések hatására 2001-re az argentin GDP több mint 3 százaléka nőtt az okozott költségvetési hiány mértéke.

1. táblázat: A társadalombiztosítás privatizációjának hatása az argentin költségvetésre (a GDP százalékában)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kieső társadalombiztosítási bevételek	-0,5	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Kamatláb (%)	10%	10%	10%	10%	14%	14%	20%	20%
Kamatkiadások	-0,01	-0,10	-0,20	-0,30	-0,60	-0,86	-1,59	-2,16
Okozott hiánytöbblet	-0,51	-1,10	-1,20	-1,30	-1,59	-1,86	-2,59	-3,16
Halmazott hitel	-0,51	-1,62	-2,72	-3,83	-5,35	-7,50	-10,05	-13,49

Forrás: Baker–Weisbrot, 2002, 2. o.

Valójában a társadalombiztosítás privatizációja által okozott költségvetési hiány megközelítőleg éppen azzal a hiánnyal lett egyenlő, amely Argentína költségvetésében fennállt ez időszak alatt. A 2. táblázat mutatja azt, hogy miként alakult az argentin költségvetés egyenlege 1994 és 2001 között az egyes években a GDP-hez viszonyítva. Az utolsó sor pedig azt mu-

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

tatja, hogy alakult volna az argentin költségvetés hiánya és többlete, amennyiben nem került volna sor a társadalombiztosítás privatizációjára. Mindebből kitűnik, hogy az argentin költségvetés egyensúlyban maradt volna ezekben az években, ha a társadalombiztosítás privatizációja miatt kiesett járulékbévételek továbbra is az argentin költségvetésbe és nem a magánnyugdíjpénztárakhoz kerülnek. A táblázatból az is kiderül, hogy az argentin kormány egyes állami vállalatok privatizálásával egyes években valamelyest csökkenteni tudta ugyan a nyugdíjrendszer magánosítása által okozott költségvetési hiány mértékét, de ellensúlyoznia nem sikerült azt.

2. táblázat: A nemzeti kormány költségvetésének és költségvetési hiányának alakulása Argentínában (a GDP százalékában)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bevételek	19,84	19,49	17,52	18,91	18,98	20,61	19,90	19,10
Kiadások (kamatkiadások nélkül)	18,73	18,44	17,76	18,41	18,11	19,40	18,90	18,54
Összes kiadás	19,95	20,07	19,45	20,37	20,34	22,30	22,29	22,12
Költségvetési hiány	-0,11	-0,53	-1,93	-1,46	-1,36	-1,68	-2,39	-3,02
Költségvetési hiány (nyugdíjprivatizáció nélkül)	-0,60	0,57	-0,73	-0,16	0,23	0,18	0,20	0,14

Forrás: Baker–Weisbrot, 2002, 3. o.

Tehát megállapítható, hogy Argentínának sokkal kevesebb problémát jelentett volna a költségvetésének finanszírozása és a befektetők bizalmának a fenntartása, ha nem következik be a társadalombiztosítási rendszer magánosítása. Az is megállapítható, hogy Argentína 2001 decemberében bekövetkezett pénzügyi csődjének kialakulásában meghatározó szerepet játszott a nyugdíjrendszer magánosítása is, amelyet egyébként az is alátámaszt, hogy az IMF által közvetlenül a pénzügyi ellehetetlenülés előtt, még 2001 szeptemberében folyósított megújított rendelkezésre állási hitel lehívásának egyik sarkalatos pontja volt a korábban nyújtott nyugdíjuttatások 13 százalékkal való csökkentése (IMF..., 2001, 3. o.). Az IMF a nyugdíjrendszer magánosítása révén a magánnyugdíjpénztárakhoz került, és az argentin költségvetési bevételek közül kiesett bevételek miatt megbomlott költségvetési egyensúlyt a nyugdíjak drasztikus csökkentése révén kívánta ismét egyensúlyba hozni.

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

ni. Mindenesetre több mint elgondolkodtató, hogy sem az akkori argentin kormány, sem a nemzetközi pénzügyi intézmények, sem a neves hitelminősítők nem számoltak azokkal a rendkívül komoly és költséges finanszírozási kockázatokkal, amelyek az argentin nyugdíjrendszer magánosításából eredtek. Annak ellenére, hogy Argentína 2001-es pénzügyi csődje előtt kiugróan megnőtt külső adósságállománya mintegy 42 százalékaért tehető felelőssé az argentin nyugdíjalap 1994-es privatizációja (Argentine Congress..., 2008).

A KORÁBBI ARGENTIN TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI RENDSZER
FŐBB HIÁNYOSSÁGAI (1994–2008)

Az egyik legjelentősebb problémát az jelentette, hogy a nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlya erősen megbomlott (Arza, 2009). A nyugdíjak forrását jelentő bevételek jelentős mértékben estek, miközben a kiadások változatlanok maradtak. Eközben jelentősen megnőtt a nem standard források (kormányzati pénzátadások, más adóbevételekből való átcsoportosítások) szerepe a kiadások finanszírozásában, az összes kiadás 31 százalékról 62 százalékára nőtt.

A nyugdíjrendszerek legáltalánosabb célja a világon, hogy minél nagyobb nyugdíj biztosítását tegyék lehetővé az érintett lakosság lehető legnagyobb köre számára, a költségvetés korlátait is figyelembe véve. Az első fontos figyelmeztető jelzést az argentin nyugdíjrendszer fenntarthatatlanságára az a vizsgálat adta, amely hat évvel az argentin nyugdíjreform bevezetését követően a reform továbbfolytatását volt hivatott elsősorban előkészíteni (Rofman, 2000). Ennek során megállapítást nyert többek között, hogy az akkori argentin nyugdíjrendszer egyik fő problémája a lefedettség alacsony mértéke, mivel ekkoriban a 65 év feletti argentin lakosság csak mintegy 70%-a kapott valamilyen mértékű nyugdíjjogosultságot. A lefedettség mértéke 1994 és 2006 között összességében 11,4%-kal csökkent úgy, hogy a legmagasabb jövedelmű 20% esetében 22%-kal nőtt, míg a legalacsonyabb jövedelműek esetében pedig 78%-kal csökkent a lefedettség. Vagyis az évek múlásával a magán-nyugdíjpénztári rendszer egyre kevésbé nyújtott megoldást az alacsony jövedelemmel rendelkezők számára.

Egy másik jelentős problémát jelentett, hogy a nyugdíjak forrását képező bevételek egy nagyon jelentős része, egyharmada ment el a magán-nyugdíjpénztárak működési költségeire. További problémát jelentett a

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

nyugdíjpénztárak befektetései megtérülésének rendkívül nagy ingadozása. Összességében Argentínában a magánnyugdíjpénztárak befektetései 9 százalékos reálhozamot értek el 1995 és 2008 között, de több év is volt, amikor még az adminisztratív költségek sem térültek meg. A befektetések politikai kockázata mindvégig nagyon magas maradt.

Az argentin kormány jelentős átalakításokat hajtott végre 2005-ben a nyugdíjrendszeren. Ennek hatására az egyik fő probléma, a lefedettség korábbi alacsony mértéke, jelentősen megnőtt. Az idős emberek 68%-a helyett ettől kezdve 87,5%-a kapott nyugdíjat. Mintegy 2 millió fővel nőtt meg ekkor a nyugdíjban részesülők száma. Ugyanakkor ezzel a nyugdíjkiadások a GDP 5,5 százalékáról a GDP 7,1 százalékára növekedtek. Ekkor vált lehetővé a pályakezdők számára, hogy az állami pillérbe léphessenek be, ugyanis 2005 előtt ez nem volt lehetséges. És ekkor vált lehetségessé az is, hogy a magánnyugdíjpénztárakból a dolgozók átléphessenek az állami pillérbe. Ettől kezdve azok az alkalmazottak, akik nyugdíjaskorba kerültek, de csak korlátozott összeggel rendelkeztek az egyéni számlájukon, átkerültek az állami pillérbe.

E változások hatására jelentős átrendeződések történtek a magán- és az állami pillérekbe tartozók számában. Az állami pillérbe tartozók száma 2 millió új taggal nőtt, míg a magánpillérbe tartozók száma 1,2 millióval csökkent ugyanezen időszakban, 2006 és 2008 között. A nyugdíjak forrását jelentő bevételek a GDP 2,8 százalékáról a GDP 4,1 százalékára nőttek.

A JELENLEGI ARGENTIN NYUGDÍJRENDSZER
NÉHÁNY FŐBB JELLEMZŐJE AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN

Az argentin magánnyugdíjalapok államosításának közvetlen hatásaként az argentin tőzsdeindex 24%-ot esett két nap alatt, és a befektetők kereslete az argentin államkötvények iránt is látványosan esni kezdett, aminek a hatására azok kamatköltsége 28%-kal nőtt meg rövid időn belül. Több közgazdász és ellenzéki politikus is aggodalmának adott hangot amiatt, hogy az argentin kormány a magánnyugdíjalapok pénzével kívánja kitömní az argentin költségvetésben a válság hatására egyre szélesebbé váló lyukat. Az Argentínában vezető lapnak számító *Le Nación* egyenesen „Legalizált rablás”-nak minősítette szerkesztőségi cikkében a kormány tervezett intézkedéseit (Argentina. Cristina's..., 2008).

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

Mindezek ellenére és dacára az argentin magánnyugdíjpénztárak államosításának leglátványosabb és legfontosabb eredménye éppen az, hogy jelentősen csökkent az argentin államadósság-állomány. Az argentin államadósság az ország GDP-jének 59 százalékaról 48,6 százalékára, azaz a GDP több mint 10 százalékaival csökkent 2008-ról 2009-re, méghozzá éppen akkor, amikor a pénzügyi válság hatására a világ legtöbb országában jelentősen nőtt az államadósság. A 3. táblázatból látható, hogy Argentína 2008-ban a magánnyugdíjalapok államosítása előtt még a világ 29. legjobban eladósodott országának számított, 2009-ben a magánnyugdíjalapok államosítása után ugyanakkor már csak a 49. helyet foglalta el ebben a rangsorban. Összehasonlításképpen, eközben a magyar adósságállomány az ország GDP-jének 70,2 százalékaról 78 százalékára nőtt, és ezzel Magyarország stabilan sikerült megőriznie előkelő, de semmi esetre sem tekintélyt parancsoló és reményt keltő 16. helyét.

Argentína a magánnyugdíjalapjainak államosításával gyakorlatilag kikerült az adósságcsapdából, míg Magyarország az IMF/EU-gigahitel felvétele révén ezzel szemben belekerült az adósságspirálba.

3. táblázat: Az államadósság mértékének alakulása a világ leginkább eladósodott országaiban, 2008–2009 (a GDP százalékában)

Sorrend		Ország	2008	2009
2009	2008			
1.	1.	Zimbabwe	189,9	282,6
2.	3.	Japán	182,4	192,9
3.	–	Saint Kitts and Nevis	n.a.	185,0
4.	2.	Libanon	188,0	154,8
5.	5.	Jamaika	134,3	124,4
6.	6.	Olaszország	105,6	115,8
7.	73.	Izland	27,7	113,9
8.	13.	Görögország	81,7	113,4
9.	9.	Szingapúr	95,3	110,0
10.	8.	Szudán	96,9	105,1
16.	16.	Magyarország	70,2	78,0
49.	29.	Argentína	59,0	48,6

Forrás: CIA World Factbook 2008, 2009.

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

A másik nagyon is szembetűnő eredménye az argentin magánnyugdíj-alapok államosításának az argentin költségvetés helyzetének látványos javulása. Ma, amikor az európai országok többsége kiegyezne azzal, ha a GDP százalékában mért 6% alatti költségvetési hiánnyal megúszhatta volna a 2010-es évet, az argentin költségvetés várható többlete (nem a hiánya!) a GDP százalékában 1,4% (UP-DATE – 1..., 2010). Irigylésre méltó, nem igaz?

Természetesen még hosszú az út ahhoz, hogy az új argentin nyugdíjrendszer a lakosság egészének egyenlően és anyagilag megfelelő szintű ellátást tudjon biztosítani. A válság számos új kihívást jelentett a nyugdíjrendszer számára, de egyben lehetőséget is a korábbi rendszer hibáinak felszámolására. Az egyik fontos probléma azok helyzetének rendezése, akiket elbocsátottak a válság hatására. Egy másik fontos megoldandó kérdés a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek kompenzálásának kérdése, a nemek közötti egyenlőség biztosítása. Az egyéni munkaerő-piaci előzményektől független általános nyugdíjmegállapítási rendszer kifejlesztésére van szükség. További jelentős kérdés a nyugdíjak értékállóságának, reálértékének a megőrzése. A megoldandó kérdések közé tartozik még a hosszabb távú pénzügyi fenntarthatóság kérdése is. Az államosítás megoldotta a válság hatására csökkenő bevételek és növekvő kiadások által okozott problémákat rövid távon, de hosszabb távon olyan erős nyugdíjrendszer megteremtése szükséges, amely kellő védelmet nyújt a jövőbeni recessziók idejére is. Hosszú távú nyugdíjstratégia kialakítására van szükség a jelenlegi és jövőbeni negatív gazdasági hatások kiküszöböléséhez.

A megoldandó kérdések közé tartozik még a hosszabb távú pénzügyi fenntarthatóság kérdése is.

MAGYARORSZÁG VALÓBAN ARGENTÍNÁT KÖVETI
A NYUGDÍJRENDSZER ÁTALAKÍTÁSÁVAL?

Több elemző véli úgy, hogy Magyarország Argentína nyomában jár a nyugdíjrendszer átalakításakor, amikor ultimátumot adott a munkavállalóknak, ha nem lépnek vissza az állami rendszerbe, elveszíthetik állami nyugdíj jogosultságukat.³ Véleményük szerint az igen jelentős magán-nyugdíjpénztári eszközállomány átvételével Magyarország annak az Argentínának a pél-

dáját követi, amelynek kormánya 2008-ban a globális pénzügyi válság negatív következményeit nem újabb giga-, megahitelek felvételével, hanem az argentin magánnyugdíjalapok 24 milliárd dolláros vagyonának államosításával oldotta meg. Éppen akkor tette ezt egyébként 2008 októberében, amikor Magyarország, elsőként Európában, az IMF-hez fordult segítségért, és megközelítőleg 25 milliárd dollár értékű hitelt vett fel az államcsőd elkerülése érdekében. Ennek következtében az elemzőknek ez a megállapítása akkor lenne teljes mértékben igaz, ha Magyarország az IMF-, EU-gigahitel elkerülése végett folyamodott volna ehhez az eszközhöz. Amint az argentin példából kitűnik, ez a lehetőség már akkor is fennállt az akkori magyar kormány előtt is.

... amennyiben Magyarország is az argentin utat választja 2008 őszén, akkor az IMF-, EU-gigahitelt nem kellett volna felvennie ...

Hogy miért döntöttek mégis az IMF-, EU-gigahitel mellett, és az vajon pontosan mire és mennyire eredményesen került felhasználásra, úgy gondolom, a mai napig vajmi keveset tudunk. Az azonban tény, hogy *amennyiben Magyarország is az argentin utat választja 2008 őszén, akkor az IMF-, EU-gigahitelt nem kellett volna felvennie*, és ma az ország adósságállománya mintegy 25 milliárd dollárral lenne kisebb, és ennek megfelelően lényegesen kevesebb kiadást jelentene a költségvetésnek az újabb hitelek törlesztése.

Egy másik fontos különbség a két ország között, hogy Argentína valóban államosította a magánnyugdíjalapokat, Magyarország ezzel szemben nem államosította a magánpénztári vagyont, bárki tagja maradhat, ha maradni szeretne. De a pályakezdőknek ma már nem kötelező belépnie a magánnyugdíjpénztárakba, és megteremtődött a korábbi magánnyugdíjpénztári tagok visszalépésének is a lehetősége az állami nyugdíjrendszerbe.

A Világbank által mindenütt egyformán üdvöztető megoldásként meghirdetett nyugdíjprivatizáció második nagy reformhulláma éppen Magyarországon indult útjára 1998-ban. Annak ellenére, hogy eközben Latin-Amerikában már gyűltek a negatív tapasztalatok, és ennek nyomán a Világbank is korrigálni kényszerült kezdeti álláspontján (Augusztinovics, 2005).

Amikor 1998. január elsejével Magyarországon elindult a magánnyugdíjpénztári rendszer, gyakorlatilag az akkor negyven évnél fiatal-

labbb és munkát végző korosztály járulékbefizetéseivel csökkentették és ellentételezés nélkül részben magánosították az idősebb korosztályok nyugdíjkifizetéséhez rendelkezésre álló nyugdíjalapot.

Kun János makroközgazdász már 2006-ban felhívta az akkori kormány figyelmét, hogy a Magyarországon meghonosított magán-nyugdíjpénztári rendszerhez hasonló rendszerek a fejlett európai országokban nem működnek (Kun, 2009). A fejlett európai országokban léteznek önkéntes nyugdíjalapok, amelyek vagy egy ágazati megállapodás alapján, vagy önkéntesen, vagy a munkáltatóval való közvetlen megállapodás útján fizetnek ezekbe a nyugdíjalapokba. De ez minden tekintetben önkéntes, nem pedig törvénnyel előírt befizetés, semmiképpen sem olyan, hogy emiatt az állami rendszerben hiány keletkezhetne.

A jelenlegi nyugdíjasok nyugdíja nem csökkent a nyugdíjpénztárak megjelenésekor, a magyar társadalombiztosításnak tehát ettől kezdve minden évben hiánya keletkezett, mivel az aktív keresők kezdetben hat, majd 2003-tól hét, 2004-től nyolc százalék járulékot a magánpénztárakba utaltak, ennyivel kevesebbel finanszírozták az éppen aktuális évben esedékes nyugdíjkifizetéseket.

Egy 2008-ban készült tanulmány számításai szerint a kettőnél több pilléres nyugdíjreform bevezetésének éves pénzügyi támogatás-szükséglete Bulgáriában, Lengyelországban és Szlovákiában elérheti az éves GDP 3%-át, míg Magyarországon az éves GDP 2,4%-át, Észtországban az éves GDP 2%-ára kalkulálták ezt a költséget (Transition Costs..., 2008).

A magánnyugdíjpénztárakba átutalt járulékok miatt keletkezett hiányt a költségvetés minden évben megtérítette a társadalombiztosításnak. Az így keletkezett hiány évről évre egyre emelkedett. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság kimutatásai alapján a magánpénztárakba átutalt járulékok összege 2007-ben 297 milliárd 495 millió forint, 2008-ban 330 milliárd 333,2 millió forint, 2009-ben 354 milliárd 99,1 millió forint volt. Míg 2010-ben 372 milliárd 380 millió forintot tett volna ki, ha a kormány októberben nem állítja le a magánpénztárakhoz történő járulék-átutalásokat és irányítja azokat az állami költségvetésbe.

A hiány mértéke ráadásul annak ellenére emelkedett volna 2010-ben, hogy a Bajnai-kormány 2009-ben jelentős intézkedéseket hozott a nyugdíjkiadások csökkentésére. Egy 2009-ben elfogadott jogszabály rendelkezett a nyugdíjkorhatár emeléséről, a korhatár előtt kért nyugdíj esetében alkalmazandó malus szabály szigorításáról (a korai nyugdíj-

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

4. táblázat: A nyugdíjreform összes pénzügyi támogatás szükséglete a reformot követő hét évben (a GDP százalékában)

Ország (reform éve)	Reform éve	+1 év	+2 év	+3 év	+4 év	+5 év	+6 év	+7 év
Bulgária (2000)	2,0	2,0	3,1	2,6	2,4	2,4	3,6	
Észtország (2002)	0	0	0,4	0,3	1,9			
Lettország (2001)	0	0	0	0	0	0		
Litvánia (2004)	0,1	0,2	0,3					
Lengyelország (1999)	0,9	1,6	2,2	2,9	2,9	3,3	3,0	3,4
Magyarország (1998)	0,5	0,7	0,7	1,0	1,8	1,4	1,6	1,9
Szlovákia (2005)	2,5	3,2						
Svédország (1999)	0	0	0	0	0	0	0	0

Forrás: Center for Policy Studies PRAXIS: Transition Costs of Reformed Pension Systems. Final Report. Tallinn, 2008, 16–17 o.

5. táblázat: A magán-nyugdíjpénztári tagdíjfizetés miatti járulékkiesés pótlására történő költségvetési pénzáadások és a magánnyugdíjpénztáraknak a Nyugdíjbiztosítási Alapba való átutalásainak, valamint azok különbözetének alakulása (millió Ft-ban)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
168 096,7	211 248	240 881,4	297 495	330 333,2	354 099,1	372 380*
1618,3	3254,3	4104,6	8015,5	14 128,7	12 726,8	13 299
166 478,4	207 993,7	236 776,8	289 479,5	316 204,5	341 372,3	359 081

* Előirányzat.

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság 2005., 2006., 2007., 2008., 2009. évi évkönyvei és a Nyugdíjbiztosítási Alap tárgyévi bevételei és kiadásai 2010. 01–11. hó.

ba vonulás csökkentett nyugdíjjal jár), az új indexálási szabályokról és a 13. havi nyugdíj eltörléséről. Mindezen intézkedések tervezett hatásait az akkori PM az alábbiak szerint jelezte előre (6. táblázat).

A magyar magán-nyugdíjpénztári rendszer csak 2004 és 2010 között közel 2000 milliárd forinttal rövidítette meg a költségvetést, ráadásul úgy, hogy eközben a társadalombiztosítási szolgáltatások színvonala is romlott, a nyugdíjkorhatár kitolódott és a nyugdíjak vásárlóértéke is csökkenni kezdett.

6. táblázat: Állami nyugdíjkiadások (nettó) (a GDP százalékában)

	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
2009 előtt	10,9	11,3	10,7	10,5	11,4	12,2	13,2
2009 után	10,9	10,4	8,3	7,5	8,2	9,2	9,9

Forrás: Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2009–2012. Budapest, 2010. január, 52. o.

Ez a hiány jó néhány évig még tovább nőtt volna mindaddig, amíg azok mennek nyugdíjba, akik nem pénztártagok, tehát teljes nyugdíjárulékukat az állami rendszerbe fizették be és teljes nyugdíjukat az állami pillérből kapják, míg a helyükbe azok a magán-nyugdíjpénztári tagok lépnek, akik nyugdíjárulékuk egy részét a magánnyugdíjpénztárakba fizették be. Vagyis mindez folytatódott volna mindaddig, amíg valamennyi nyugdíjas a magán-nyugdíjpénztári tagok közül került volna ki, egyes számítások szerint akár ez a folyamat 2040-ig is eltarthatott volna. Ráadásul a magánnyugdíjpénztárak miatt keletkezett hiány következtében növekvő államadósság kamatai további százmilliárdokkal terheltek meg a költségvetést, illetve további ezermilliárdokkal terheltek volna meg akár 2040-ig is.

Magyarország 2010 végére döntési kényszerhelyzetbe került az EU által 2010-re kötelezően előírt 3,8%-os és a 2011-re előírt 3%-os költségvetési hiánycél tartása és a magánnyugdíjpénztárak által okozott egyre növekvő hiány miatt. Vagy megszünteti és államosítja argentin mintára a rendkívül pazarló és pénzfaló hárompilléres nyugdíjrendszert, vagy az IMF receptje szerint és a Bajnai-kormány gyakorlata folytatásaként egész egyszerűen tovább csökkenti a nyugdíjakat. *A magyar kormány azonban egy harmadik megoldást választott. Nem államosította a magánnyugdíjpénztárakat, de megszüntette felettük az állami védőernyőt.* Miután ma már nem garantálja számukra, hogy mindenképp jól járjanak a tagjai még akkor is, ha a magánnyugdíjpénztárak rosszul forgatja pénzüket. A magánnyugdíjpénztáraknak minden lehetőségük megmaradt arra, hogy a „kiváltságos”, magas jövedelmű ügyfelek számára átlag feletti nyugdíjakat tegyenek elérhetővé, de most már mindenféle állami garancia nélkül, valódi piaci kockázatok mellett. És egyúttal lehetőséget teremtett arra is, hogy az állami nyugdíjrendszerben levőknek ne csökkenjen tovább a nyugdíjuk reálértéke.

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

7. táblázat: A magyar költségvetési hiány alakulása (a GDP százalékában)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Költségvetési hiány (magán-nyugdíjpénztárak nélkül)	6,79	8,14	4,21	2,15	2,79	2,71
A magánnyugdíjpénztárak által okozott költségvetési hiány	1,11	1,17	0,79	1,68	1,26	1,38

Forrás: Nagy, 2010, 11. o.

Magyarországon a nyugdíjaskor ma a többség esetében a szegénységgel egyenlő. A nyugdíjasok helyzete, fogyasztási lehetőségeik sok szempontból az alacsony jövedelműekéhez hasonlít. A saját jogú nyugdíjban részesülők 71,8%-a 2009-ben 100 ezer Ft alatti, és ezen belül a 33,8%-a 70 ezer Ft alatti havi ellátásban részesült.

Összehasonlításként a nettó havi átlagkereset 124 086 Ft volt 2009-ben hazánkban.

Ma Magyarországon 650 ezer nyugdíjas él létminimum alatt (Zentai, 2010). Ők nem jutnak fűtött szobákhoz, meleg ételhez. Többségük kis falvakban élő magányos idős ember. Választhatnak: vagy gyógyszerekre és ételre költenek, vagy bekapcsolják a fűtést.

A reál nyugdíj-színvonal 2003-ra érte el az 1989-es szintet. Ezt követően a 2004 és 2006 közötti években növekedett, 2007-ben viszont mind a keresetek, mind a nyugdíjak reálértéke csökkent. A reálkeresetek 2008-ban 0,8%-kal nőttek. A nyugdíjak reálértéke is nőtt, a nyugdíjszínvonalra ható valamennyi intézkedés hatását figyelembe véve 1,8%-kal. A reálkeresetek 2,4%-os csökkenéséhez képest 2009-ben a nyugdíjak reálértéke – a 13. havi nyugdíj csökkentése, majd megszüntetése miatt – a reálkeresetekenél nagyobb mértékben, 6,4%-kal csökkent.

A magyar kormány döntése a magánnyugdíjpénztárakról lehetőséget teremtett arra is, hogy jelentős mértékben csökkenhessen a magyar államadósság-állomány. Az alábbi táblázat azt mutatja be, hogy mennyivel csökkenhetne a magyar államadósság abban a feltételezett esetben, ha a teljes magánpénztári vagyonnal csökkentésre kerülne.

Ráadásul az alacsonyabb költségvetési hiány és államadósság-állomány alacsonyabb országhoz tartozást, az államadósság olcsóbb finanszírozását jelenti. A csökkenő országhoz tartozást olcsóbb hitelfelvételi lehető-

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

8. táblázat: A magyar nyugdíjak reálértékének változása (százalékában)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Reálkeresetek változása	13,6	9,2	-1,1	6,3	3,6	-4,6	0,8	-2,4
Nyugdíjak reálértékének változása	10,0	8,6	3,3	6,3	3,0	-2,2	1,8	-6,4

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság 2009. évi évkönyve, 51. o.

séget biztosíthat a magyarországi bankok, vállalkozások és a lakosság számára is. Ezért különösen visszatetsző az, hogy *több nemzetközi hitelminősítő* éppen a magánnyugdíjrendszer átalakítása, *a költségvetési pénzáradások leállítása miatt minősítette le Magyarországot a közelmúltban.*

9. táblázat: A magyar államadósság alakulása (a GDP százalékában)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Államadósság (magánnyugdíjpénztárak nélkül)	57,69	61,13	61,31	69,1	73,51	73,69
A magánnyugdíjpénztárak által okozott államadósság	4,08	4,50	4,55	3,70	4,75	5,24

Forrás: Nagy, 2010, 12. o.

Mindazonáltal Magyarország esetében figyelembe kell venni azt is, hogy a Nyugdíjbiztosítási Alap hiánya nem csak a magánnyugdíjpénztárakhoz átirányított bevételek miatt növekedett az elmúlt években. Az Alap hiánya a válság hatására a járulékbevételek csökkenése és a nyugdíjkiadások növekedése miatt is 2008-ról 2009-re több mint 70 milliárd forinttal nőtt, és 2009-ben már megközelítette a 600 milliárd forintot is. A járulékbevételek és hozzájárulások összege 2008-ig töretlenül növekedett, de 2009-ben már több mint 40 milliárd forinttal csökkent. A tényleges hiány mértéke ennél lényegesen nagyobb volt, hiszen a mintegy 600 milliárdos költségvetési hozzájárulás nem volt elégséges a nyugdíjak reálértékének megőrzéséhez. Emiatt a nyugdíjak reálértéke 6,4 százalékkal csökkent 2009-ben. További mintegy 181,5 milliárd forintra lett volna szükség a nyugdíjak reálértékének megőrzéséhez. Vagyis a Nyugdíjbiztosítási Alap tényleges hiánya összességében megközelítette a 800 milliárd forintot. Ilyen előzmények után azonban nehezen érthető meg az az optimizmus, a kellő óvatosság helyett, amellyel a Nyugdíjbiztosítási Alap 2010. évi alakulását tervezték. Hiszen milyen kincstári optimiz-

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

mus alapján gondolhatta valaki, a munkanélküliség növekedése, a foglalkoztatottak számának csökkenése és a keresetek csökkenése közepette, hogy a járulékbetételek és hozzájárulások összege 2010-ben közel 80 milliárd forinttal fog nőni, és ezáltal a nyugdíjalap kimutatott hiánya

... a 2010. évi költségvetés miatt aggódó 29 szakember jogosan emelt szót.

csökkeni fog. Mindez ékesen bizonyítja, hogy a Bajnai-kormány mennyire fenntartható Nyugdíjalapot és 2010. évi költségvetést hagyott utódjára, az IMF, az EU és sok más intézmény szakértőinek a közreműködésével.

Egyúttal alátámasztja azt is, hogy a 2010. évi költségvetés miatt aggódó 29 szakember jogosan emelt szót.

A magyar kormány 2011. elejére ismét döntési kényszerhelyzetbe került. A magánnyugdíjpénztárakból az állami nyugdíjrendszerbe átlépők által a magánnyugdíjpénztárakból átkerülő eszközállományt mire fordítja? Az államadósság csökkentésére és/vagy az állami nyugdíjpillér eszköz- és vagyonállományának megerősítésére és/vagy a nyugdíjak reálértékének rövid és/vagy hosszú távú megőrzésére?

10. táblázat: A magyar költségvetés összes hozzájárulása a Nyugdíjbiztosítási Alaphoz (millió Ft)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Központi költségvetési hozzájárulások	334 102,5	421 474,1	586 116,0	483 961,1	528 816,4	599 068,2	595 418,7
Járlékbevételek hozzájárulások összesen	1 283 296,8	1 391 195,1	1 513 622,0	1 856 562,2	2 292 933,7	2 245 962,8	2 325 447,6

* Előirányzatok.

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság 2005., 2006., 2007., 2008., 2009. évi évkönyvei és a Nyugdíjbiztosítási Alap tárgyévi bevételei és kiadásai 2010. 01–11. hó.

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

A Magyarországon nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülő emberek egyáltalán nem alkotnak homogén közösséget, jelentős különbségek vannak a nyugdíjak mértékében, amelyet legerősebben a munkaerőpiac, illetve a kereseti viszonyok között fennálló jelentős különbségek befolyásolnak a leginkább. Például ez indokolja, hogy az átlagos havi nyugdíj Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csupán 67 689 Ft volt, addig Budapesten meghaladta a 100 ezer Ft-ot. Döntően ezért jelentősek a különbségek az ugyanazon szolgálati idő után nyugdíjba ment, azonos végzettségű férfiak és nők nyugdíja között is.

A magánnyugdíjpénztárak eddig is kizárólag azok számára ígértek jobb szolgáltatást, jobb nyugdíjat, akik mindvégig az átlag fölött kerestek. Akik munkanélkülivé váltak, akiket eleve diszkrimináltak a munkaerőpiacon (romák, 50 felettiek, nők, gyerekes anyák, fogyatékkal élők stb.), vagy csak eleve alacsony jövedelemmel rendelkeztek, gyakorlatilag nem több, hanem kevesebb nyugdíjra számíthattak. Ezért kényszerültek visszalépni több mint 60 ezren 2009 végén az állami rendszerbe, közvetlenül a nyugdíjazásuk előtt, amikor ez lehetőségessé vált. Vagyis akik a jelenlegi változtatások visszaállításával fenyegetőznek, azok valójában a nyugdíjak reálértékének további csökkentését akarják, a kiváltságosok kiváltságainak megőrzése érdekében.

Talán még vannak, akik emlékeznek rá, hogy a magánnyugdíjpénztárak létrehozásának az egyik fontos célkitűzése az volt, hogy befektetéseikkel a magyar vállalkozások tőkeínséges helyzetén segítsenek, és ennek hatására javuljon azok versenyképessége. Gyakorlatilag egy ilyen megvalósult инвестиőről sem lehetett hallani az elmúlt 12 évben. A tévedések elkerülésére, a Budapest Airport Zrt. részvényeinek tulajdonosa 13,625% erejéig nem egy hazai magánnyugdíjpénztár, hanem egy kanadai állami és magánnyugdíj-, valamint biztosítási alapokat kezelő pénzügyintézet, a Caisse de dépôt et placement du Québec. A magyar magánnyugdíjpénztárak tőkéjüket kezdetben magyar állampapírokba fektették, majd később a nagyobb haszon reményében egyre inkább külföldre vitték, és külföldi tőzsdéken fektették be, néha több, máskor meg kevesebb sikerrel. De egyáltalán nem segítettek az ország gazdasági fejlődését, versenyképességének a javulását, hanem éppen ellenkezőleg, gyengítették azt.

A legjobb döntést a térség országai közül Csehország és Szlovénia hozta, ahol mostanáig be sem vezették a Világbank által korábban szorgalmazott hárompilléres (állami, magán és önkéntes) rendszert. Svédország

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

ban viszont eleve úgy vezették be, hogy a költségvetésből semmilyen jelentős többletráfordítást nem igényelt a bevezetése és a működtetése. Szlovákiában és Horvátországban 2009-től lehetővé tették a visszalépést az állami nyugdíjrendszerbe, és már nem kötelező a pályakezdők belépése sem a magánpénztárakba. A Szlovák Szociális Ügyek Minisztériuma e döntésnek megfelelően mintegy 150 ezer, a magánpénztárakból az állami pénztárakba való átlépővel számolt a 2009. évi szlovák költségvetés tervezésénél (Slovakia..., 2009). Románia 2009-ben a magánnyugdíjpénztárakba átirányított járulékok emelését halasztotta el, és az IMF gondok-sága alatt, egyelőre nem kívánja Szlovákiát, Horvátországot vagy Magyarországot követni. Lettországból és Litvániában ugyancsak a magánpénztárakba irányított járulékok csökkentése mellett döntöttek 2009-ben. Észtországban 2009 júniusától előbb felfüggesztette, majd később befagyasztotta a magánnyugdíjpénztárakba történő befizetéseket az észt kormány. Lengyelország 2010 végén az államadósság növekedésének kockázatára hivatkozva 2,3 százalékkal csökkentette a magánnyugdíjpénztárakba történő kormányzati átutalások összegét. Lengyelország államadóssága 2008-ban még a GDP 44,5%-át, 2009-ben 46,4%-át, míg 2010-ben már (előrejelzések szerint) a GDP 52,3%-át tette ki. Lengyelországban egyébiránt törvény írja elő, hogy az államadósság nem haladhatja meg az ország mindenkor GDP-jének 55%-át, és éppen ez indokolta a magánnyugdíjpénztárak költségvetési támogatásának csökkentését. Lengyelországban 1999 óta az állam 211 milliárd zlotyit (71,4 milliárd dollár) utalt át a magánnyugdíjalapoknak, ami az ország adósságállományának mintegy harmadának felel meg (Rozlal–Skolimowski, 2010). Bulgária kormánya a magánnyugdíjpénztári vagyont mintegy 20 százaléknak, 500 millió leva (357 millió dollár) állami ellenőrzés alá vonását tervezi 2014-ig, a korai nyugdíjaztatások fedezésére és az egyre szélesedő költségvetési hiány csökkentésére. Az IMF becslése szerint a bolgár társadalombiztosítás hiánya 2010-ben a GDP 6,5%-át tette ki, és előrejelzéseik szerint a közeljövőben könnyen meghaladhatja a 7 százalékat is, amennyiben Bulgária késlekedik a nyugdíjrendszere reformjának folytatásával. Az IMF egyébiránt nem tartja jó ötletnek a magánnyugdíjalapokból az állami nyugdíjalapokba történő pénzátadást, ehelyett az állami nyugdíjalap forrásainak 2%-os emelését javasolja a bolgár kormánynak (Hungary Follows..., 2010).

Hónapról hónapra válik egyre több országban nyilvánvalóvá az az egyértelmű tény, hogy a hárompilléres nyugdíjrendszer nem vált be. Ért e

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

lemszerűen leginkább a legjobban eladósodott és/vagy jelentős költségvetési hiánnyal rendelkező országok tapasztalhatták meg először ennek a rendszernek a fenntarthatatlanságát. Előbb-utóbb az IMF-nek, a piaci elemzőknek és a nemzetközi hitelminősítőknél is be kell ismerniük tévedésüket, mint ahogy azt a Világbank tette: ez a fajta nyugdíjrendszer zsákutca, és szükségszerű a gyökeres átalakítása éppen a pénzügyi kockázatok csökkentése érdekében. Minél később teszik ezt egyébként, annál kínosabb lesz számukra, ugyanis ezzel tovább erősítik a mára már legendává vált magyar származású közgazdász, Melchior Palyi megközelítésének az érvényességét, hogy a hitelminősítők csupán egy felesleges újabb kockázati elemet jelentenek a nemzetközi pénzügyi rendszerben sajátos érdekeik mentén történő értékeléseikkel és számos tévedésükkel.

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

A Magyarországon 1998. január elsejével életbe lépett nyugdíjreform jelentős mértékben hozzájárult a költségvetési hiány és egyúttal az ország adósságállományának növekedéséhez. A magyar nyugdíjalap részbeni magánosítása látványos kudarcának egyik legfőbb tanulsága, hogy ilyen átfogó átalakítást nem lett volna szabad bevezetni előzetes és mindenre kiterjedő társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatok nélkül. Az is felettébb tanulságos, hogy több mint 12 évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy ez az elképesztően igazságtalan, pénzfaló és az ország eladósodását gyorsító rendszer felszámolásra kerülhessen. Az is kiábrándító, hogy Kun Jánost, azt a közgazdászt, aki feltárta a magyar magán-nyugdíjpénztári rendszer valódi pénzfaló természetét és sürgős átalakítását javasolta az ország amúgy is kritikus pénzügyi helyzetének javítására, nemhogy kitüntették vagy megjutalmazták volna, hanem elbocsátották állásából. Joggal merül fel a kérdés, hogy még hány értékes közgazdásznak és más szakembernek kell feláldoznia az egzisztenciáját, hogy végre Magyarországon is az ország érdekeinek leginkább megfelelő döntések születhessenek.

Az is elgondolkodtató, hogy a Nemzetközi Valutaalap és egyes nemzetközi hitelminősítő intézeteket, hazai társadalmi csoportosulásokat milyen sajátos érdekek vezérlik, és miért ragaszkodnak ennek a nyilvánvalóan igazságtalan, pénzfaló, az ország eladósodását gyorsító és fenntarthatatlan rendszernek a mindenáron való továbbműködtetéséhez.

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

Mindenesetre a korábbi magán-nyugdíjpénztári rendszer átalakítása rendkívül jelentős kezdeti lépés az ország súlyos pénzügyi helyzetének konszolidálása szempontjából. Ahhoz azonban, hogy ez a lépés valóban gazdaságtörténeti léptékvé válhasson – Argentína tapasztalatai ebből a szempontból útmutatóak –, még számos további

Gyökeres változást 1 millió új adózó munkahely és 1 millióval több gyermek születése hozhatna az elkövetkező tíz évben.

hasznlóan bátor lépést kell végrehajtani. Mindenekelőtt csökkenteni kell az ország adósságállományát, és egy olyan erős állami nyugdíjrendszer megteremtése szükséges, amely kellő védelmet nyújt hosszabb távon is a nyugdíjak értékállóságának, reálértékének megőrzéséhez

ahoz a jövőbeni recessziók idejére is. Hosszú távú nyugdíjstratégia kialakítására és annak megvalósításához megfelelő vagyokra, eszközökre van szükség a jelenlegi és jövőbeni negatív gazdasági hatások kiküszöbölése érdekében. Egy másik fontos megoldandó kérdés a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek kompenzálásának kérdése, a nemek közötti egyenlőség biztosítása. Ehhez az egyéni munkaerő-piaci előzményektől független általános nyugdíjmegállapítási rendszer kifejlesztésére van szükség, míg a munkaerő-piaci előnyök realizálását akár az önkéntes ág biztosíthatná a jövőben. A rövid távú problémák és kihívások megoldása mellett ugyanakkor a magyar nyugdíjrendszer akkor fog hosszú távon is valóban szilárdan és fenntarthatóan működni, ha sikerül drasztikusan megváltoztatni a jelenlegi gazdasági aktív/inaktív arányt Magyarországon, és az újonnan munkába állók száma tartósan meghaladja a munkaerőpiacról kikerülőket számát, és sikerülne végre megfordítani a jelenlegi rendkívül szomorú csökkenő demográfiai trendet. *Gyökeres változást 1 millió új adózó munkahely és 1 millióval több gyermek születése hozhatna az elkövetkező tíz évben.*

JEGYZETEK

¹ Lásd bővebben: National Pension..., 1996 és Holzmann, 2000 műveiben.

² Lásd például Vitas, 1997, valamint Elata-De Filippis-Mascova, 2010 műveiben.

³ Lásd erről bővebben például: Aczél, 2010, origo.hu, 2010 és Simon, 2010 cikkei.

Polgári Szemle · 7. évfolyam 1. szám

HIVATKOZÁSOK

- Aczél Endre: *Tiszta Argentína*. Népszabadság, 2010. november 3.
- Argentina: *Recent Economic Developments*. IMF Staff Country Report, No. 98/38, International Monetary Fund, Washington, D.C., 1998.
- Argentina. *Cristina's looking glass world. A plan to nationalize private-pension funds looks like a cunning but short-sighted government effort to stave off another debt default*. Economist from print edition, Oct 23rd 2008, Buenos Aires.
- Argentine Congress passes pension nationalization law. AFP, Nov. 20, 2008.
- Camila Arza: *Back to the state: Pension fund nationalization in Argentina*. FLACSO – Argentina. UNRISD Conference, Geneva, 12–13 November 2009.
- Augusztinovics Mária: *Népesség, foglalkoztatottság, nyugdíj*. Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. május, 429–477 o.
- Dean Baker–Mark Weisbrot: *The Role of Social Security Privatization in Argentina's Economic Crisis*. Center for Economic and Policy Research, April 16, 2002.
- Fabio M. Bertranou–Rafael Rofman–Oscar C. Grushka: *From reform to crisis: Argentina's pension system*. International Social Security Review, Vol. 56, 2/2003.
- Roxana Elata-De Filippis–Elena Mascova: *Pension Reform in Argentina and Moldova: Searching for New Meanings*. Laboratorium, Vol. 2, no. 3., 2010, 155–178. o.
- Feneketlen lyuk nyelte el a magyar utat bejáró argentin nyugdíjakat*. Origo.hu, 2010. december 1. www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20101130-magannyugdijpenztarak-allamositasa-argentin-magyarparhuzamok.html
- Hungary Follows Argentina in Pension-Fund Ultimatum*. Equality Law, Nov 30, 2010. www.equalitylaw.co.uk/news/406/66/Hungary-Follows-Arentina-in-Pension-Fund-Ultimatum/
- Robert Holzmann: *The World Bank Approach to Pension Reform*. International Social Security Review, Vol 53, Iss. 1., Blackwell Publishers, Geneva, 2000.
- IMF Augments Argentina Stand-By Credit to \$21.57 Billion, and Completes Fourth Review. International Monetary Fund, 2001. www.imf.org/external/np/sec/pr/2001/pro137.htm
- Kun János: *A tyúk nem tojik aranytojást. Hogyan takaríthatnánk meg évente 500 milliárd forintot*. Népszabadság, 2009. április 30.
- Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2009–2012. Budapest, 2010. január.

Novoszáth Péter – A társadalombiztosítás privatizációjának ...

- Nagy Viktória: *A magyar nyugdíjrendszer második pillére, a kötelező magán-nyugdíjpénztári szektor jellemzői*. Nemzetgazdasági Minisztérium, 2010. október.
- National Pension Administration Technical Assistance Project Technical Annex*.
World Bank Report No. T-7021-AR, Washington D. C., 1996.
- Peter R. Orszag–Joseph E. Stiglitz: *Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems*. Presented at the World Bank Conference, New Ideas About Old Age Security, September 14–15, 1999.
- Rafael Rofman: *The Pension System in Argentina: Six Years After the Reform*.
The World Bank Social Protection Unit Human Development Network,
Social Protection Discussion Paper Series, No. 0015., June 2000.
- Monika Rozlál–Piotr Skolimowski: *Poland to Cut Pension Fund Transfers to 2,3% of Salaries to Restrain Debt*. Bloomberg, Dec 30, 2010.
- Simon Zoltán: *Hungary's Credit Rating Cut by Fitch on Budget; Debt Grade Nears 'Abyss'*. Bloomberg, Dec 23, 2010. www.bloomberg.com/news/2010-12-23/hungary-debt-rating-is-cut-one-level-to-bbb-by-fitch-outlook-is-negative.html
- Slovakia – Factors To Watch on April 7*. Reuters, Tue, Apr 7, 2009. www.reutersreprints.com
- Transition Costs of Reformed Pension Systems*. Center for Policy Studies PRAXIS,
Final Report, Tallinn, 2008.
- UPDATE 1 – Argentina sees 2010 fiscal surplus at 1.4 pct GDP*. Reuters,
Thu, Jul 29, 2010. www.reutersreprints.com
- Dimitri Vittas: *The Argentine Pension Reform and Its Relevance for Eastern Europe*.
The World Bank Financial Sector Development Department Policy Research
Working Paper 1819, August, 1997.
- Zentai László: *A családok szegénysége, avagy létezik-e gyermekszegénység*.
Polgári Szemle, 2010/2. szám.